АБУЛ-БАРАКАТ АН-НАСАФИЙ ЧЫГАРМАЛАРЫНЫН КЛАССИФИКАЦИЯСЫ

Зухрахон Вахидова
магистрант. 2-курс Ош Мамлекеттик Университети Арашан гуманитардык институту
Дин таануу факультети

Аннотация: *Макалада Абул-Баракат ан-Насафий өмүр баяны тууралуу, илимий жетишкендиги кыскача берилди. Насафийдин чыгармалары жазылган жылдары, жазылуу максатары жана мазмуну баяндалды. Чыгармалар Ислам илимдеринин кайсыл тармагында жазылган болсо классификация негизинде талданды.*

Негизги сөздөр: *Насафий, тафсир, фикх, калам, тарых.*

Мутааххирун Ислам аалымдарынан Ханафий-Матуридий акыйласын даңазалаган Хафиз ад-Дин Абул Баракат Абдуллах ибн Ахмад ибн Махмуд Насафий хижрий 620/1223 жана 629/1232жылдар аралыгында дүйнөгө келгенин аныктоого болот.

Ханафий мазхабынын классик доорунан кийинки доордо жашап өткөн жана өз таасирин азыркы күнгө чейин сактап келе жаткан Насафий Өзбекистандын Бухарага жакын жайгашкан Насаф (азыркы Каршы) шаарында дүйнөгө келген. Жаш кезинден башта илимий чөйрөгө аралашкан Насафий кийинчерээк Бухарага барып ошол кылымдын жетекчи аалымдарынан сабак алган. Илим алуу максатында көптөгөн мамлекеттерге барган жана чоң жетишкендиктерге жетишкен. Илимге өтө терең киришип саясий процесстен алыс болгондуктан илимий багытта атактуу алым болуп чыккан.

Табакат жана таражим китептеринде Абул-Баракатка көптөгөн чыгармалар жана ―шархтар‖ таандык кылынган.

- Тафсир тармагында жазган эмгеги:

Мадарикут-Танзил жана Хакайикут-Тавил. Жалпысынан Тафсирнн-Насафий же Мадарик деп аталган китептин кириш сөзүндө автор чыгармасын атын атабаган бир адамдын өтүнүчү менен жазганын жана кыска убакытта бүтүргөнүн айтат.

Мадарикут танзилдин негизги булагы Замахшарийдин ―ал-Кашшаф‖тафсири болуп саналат. Кээ бир аяттарды чечмелөөдө Насафий өзүнүн стилине ылайыкташтырган жана ал-Кашшафтан көптөгөн маалыматтарды келтирген, ошол эле учурда Замахшаринин Муътазиланы колдогон жоромолдорун жокко чыгарып, керек учурда аларды сындаган. Бирок тафсирда көчүрмөлөрдүн көптүгүнөн өз алдынча

―Мадарикут Танзил‖ оригиналдуу тафсир эмес, муътазила мазхабын жактаган идеялардан тазаланган ―ал-Кашшафтын‖ кыскача баяны деген пикирди жаратты.

Дираят тафсири болгон Мадарикут-танзилде хадистер, сахабалардын жана табииндердин пикирлери, риваят материалдары да кеңири орун алган. Эмгекте көз караштары көп айтылган сахабалардын арасында Абдуллах бин Аббас жана Абдуллах бин Масъуд, табииндерден Хасан ал-Басри жана Мужахид бин Жабр жана Катада бин

Диамадан риваяттар жазган. Насафий Аз. Пайгамбарга, анын сахабаларына жана табииндерден ыйгарган Асбабун-нузуул тууралуу риваяттарды равийсиз жеткирип, кээ бир аяттардын жана сүрөлөрдүн пазилеттери тууралуу алсыз, ал тургай ойдон чыгарылган риваяттарды да киргизген. Ошондой эле мурунку коомдор жана пайгамбарлар жөнүндөгү аяттарды чечмелөөдө мезгил-мезгили Исраилият булактарынан да колдонгон.

Мазмуну негизинен тил жана риторика жөнүндөгү түшүндүрмөлөрдөн турган эмгектеги филологиялык чечмелөөлөрдүн жана чечмелөөлөрдүн олуттуу бөлүгүн Зажжаж, ошондой эле басралык тилчилерден Халил бин Ахмед менен Сибевейхинин сөздөрү да көп айтылган. Насафий аяттардын тафсиринде жана түшүндүрүүсүндө дээрлик бардык кыраатгарды көрсөтүүгө аракет кылган, муну менен бирге ашара кыраатын негиз алган жана сахабаларга таандык кылынган мусхафтарга мезгил- мезгили менен түрдүү кыраатгарды да айтып өткөн.

Кээ бир аалымдар тарабынан мазхабда мужтахид катары кабыл алынган Насафий өкүм аяттарын ханафий мазхабынын көз караштарына ылайык чечмелеген. Бирок ал бул аяттарды чечмелөөдө ижтихад кылбай, көбүнчө Абу Ханифа, Абу Юсуф, Имам Мухаммад жана Зуфардын пикирлерин жеткирүү менен гана канааттанган. Кээде мазхабдын имамдарынын атын атабай, ―биздин оюбузча, бизде‖ сыяктуу сөздөр менен белгилеген. Кее бир маселелерде Шафии жана Маликий мазхабдарынын көз караштарын да айтып өткөн.

Мадарикут-танзилде теологиялык маселелерге байланыштуу аяттарды чечмелөөдө Матуридий мазхабынын көз караштарына артыкчылык берилгени менен Ашъарий мазхабына эч кандай сын айтылбайт жана бул эки мазхабдын ортосундагы пикир келишпестиктер айтылбайт. Насафий кандайдыр бир тарикат мүчөсү экени айтылбаса да, Хасан Басри, Малик бин Динар, Ибрахим бин Адхам, Фудайл бин Ияз, Зуннун эл-Мисрий, Жунайд Багдадий, Сахл ат-Тустарий сыяктуу алгачкы суфийлердин акылман сөздөрүн тафсиринде риваят кылган.

- Фуруу фыкхка тиешелүү болгондор төмөнкүлөр:

1. Ал-Мустасфа: ―Абул-Касм Мухаммад ибн Юсуф ас - Самаркандинин алФыкхун-Нафи‖ аттуу китебинин тафсири жана ал өзүнүн ―Насафи дибажада‖ китебине мурда жазылган кеңири эмгектерден алынган маалыматтарды кошуп жазган. Устаздары Кердери менен Даридин сабактарында алгандыгын белгилейт: ―Фераг китебинде Кердериге ―алламе‖ деген сөз менен, ―шейх‖ же ―устаз‖ деген сөз менен Хамидуддин ад-Дарирди, алМебсут деген сөз менен Сарахсини эскерет.
2. Ал-Мусаффа: ―Абу Ханифа менен Имам Шафии жана Имам Малик ортосундагы фыкхтык келишпестиктерин, Ханафи фикх жана теолог аалым Абу Хафс Нажм ад-Дин Умар ан-Насафи (өл. 537 х.) тарабынан жазылган ―Аль-Манзумату'н- Насафиййанын‖ шархы болуп эсептелет. ―Ал-Мустафадан кийин жаза баштаган бул эмгегин хижрий 670-жылы 20- шабанда бүтүргөн‖.
3. Аль-Вафи: Фуруу фикх боюнча фундаменталдуу эмгек болуп эсептелет. Адегенде Бурханеддин ал-Маргинанинин (өлүм жылы. х. 593) атактуу ал-Хидайа чыгармасын шарх кылууну ойлогон Абул-Баракат Тажушшерианын: төмөндөгүдөй деп

айтканынан улам, бул чыгарма боюнча алектенүүгө киришкен. – ―Чыгармачылыктын туу чокусунда болгон бир факих4 үчүн, башка бирөөнүн эмгегин ―шарх кылуунун‖ 5 ордуна өз алдынча эмгек жаратканы жакшыраак болчу..‖ Усул жана уюштуруу жагынан аль-Хидаядан пайдаланган автор акырында ханафий фикхинин жалпы корутундусу болгон аль-Вафини түзөт. Мындан тышкары ал чыгарманын мазмунуна Имам Шафии менен Имам Маликилердин көз караштарын да кошкон. Ал эмгекте практикалык ыкманы колдонуп, ар бир пикирди анын ээсин билдирген тамгалар менен коддогон. Абу Ханифаны, Абу Юсуфту, Имам Мухаммадды Зуфарды Имам Шафиини, Имам Маликти, Ханафилердин көз карашын болсо тамгасы менен берген. Чоң атак-даңкка ээ болгон ал вафи чыгармасы, көчүрүп көбөйтүлүү жана бул чыгарманы ачыктоо жолу аркылуу ислам географиясынын дээрлик бардык жерлерине тараган. Бул чыгарма ал-Кафи фи Шархи‘л-Вафи жана Канзу‘д-Дакаик деген ысымдар менен эки жолу шарх кылынып чыккан.

4. Ал – Кафи фи Шархил - Вафи: Автордун өзү жазган ал-Вафинин шархы болуп эсептелет. Бул чыгарманы, ―Аль-Хидаянын жетишпеген жана түшүнүлүүсү кыйын болгон жерлерин толуктоо үчүн, ―Жамиул-Кабир‖, аз – Зиядат, Назму‘л-Хилафиййет жана ал-Мабсут менен бирге ―вакиат‖ жана ―фатава‖ китептеринен пайдаланып жазган.

5. Канзуд-Дакаик: Ал-Кафи сыяктуу бул эмгек да ал-Вафинин кыскача баяны жана шархы болуп эсептелет. Ал-Вафи чыгармасында колдонгон символдорду, бул чыгармада да так кайталаган. Ал эми, автор бул эмгекти окуу куралы катары иретке келтирип, жыйнагандыктан, аль-Вафи да кеңири чагылдырган фикх маселелерин ошол маселелерге тиешелүү фатвалар жана 4 Фикх илиминдеги маселелерди терең изилдеп билген адам 5 Аннотация берүү өкүмдөр менен гана талкуулап, аяттагы маселелер кайсы далилдерге кирбей калган деген суроого негизделген. Бул жыйнак кылымдар бою медреселерде окуу китеби катары окутулуп келген. Ханафий чөйрөсүндө негизги булактар деп эсептелген төрт негизги тексттин (аль-Мутуну‘л-Арбаа) бири болуп, көп жолу шарх кылынган. (аннотацияланган.) Ал шархтардан эң маанилүүсү Фахруддин Абу Мухаммед Зайлаинин (өл. Х. 743.) Табйину‘л-Хакаики, Бадраддин ал-Айнинин (өл. Х 855.) Рамзул-Хакаик жана Ибн Нужаймдин(ө. Х. 970) ал – Бахрур-Раики болуп эсептелет.

- Фикх усулуна тиешелүү болгон чыгармалар төмөнкүлөр:

1. Манарул-Анвар: Эмгек фукаха усулу менен жазылган эң маанилүү ханафий усул китептеринин бири болгон Пездевинин ―Канзу‘л-вусул‖ китебинин кыскача мазмуну болуп саналат. Манарды атактуу кылган нерсе, Пездевинин ―Канзу‘л-вусул‖ китебинин кыскача мазмуну болгондугунда болуп эсептелет. Усул боюнча Ханафи мазхабында жол-жоболор боюнча артыкчылык берилген пикирлер ―сахих‖, ―мухтар‖ жана ―коомчулуктун пикири боюнча‖ сыяктуу терминдер колдонулган. Тартышмалуу маселелерде, Абу Ханифанын көз караштарын айтуу аркылуу, булардан ―Сахих‖ болгондорго өзгөчө белгилер менен берилген. Катип Челеби ―Кашфу'з-Зунун‖ китебинде бул эмгектин орто көлөмдөгү чыгарма экенин, текст жагынан өтө бекем, пайдалуу жана кеңири көлөмдүү эмгек экенин белгилейт. Кичинекей көлөмдүү жана

кыска ыр саптарына карабастан, камтыган жыш жана тымызын маанилери менен —чындыктардын океаны‖ болгондуктан колдон колго өтүп, көп окулуп турган чыгарма. Медреселерде окуу китеби катары окутулган —Манару‘лАнвардын‖ көптөгөн шархтары, аннотациялары, кыскартылган мазмууну жана котормолору жасалган. Абдуллатиф Ибн Малактин Усул-и Ибн Малак, Кывамуддин ал-Какинин (өл. Х. 749) Жамиул – Асрар фи Шархил – Манар, Махмуд ибн Мухаммад ад-Дихлавинин (өл. Х. 891) Ифадатул – Анвар фи Ибадати Усулил – Манар жана Зайнуддин Ибн Нужаймдин (өл. Х. 970) ФАтху'л-Гаффар би Шархи'л-Манарлары булардын айрымдары болуп эсептелет. Мындан тышкары, Абул-Баракат —ал-Муневвир‖ аттуу чыгармага кыскача шарх жана —Кашфу'л-Асрар фи Шархи Манари'л-Анвар‖ аттуу кеңири шарх жазган.

2. Ал – Мунаввир фи Шархил – Манар: Бул Насафинин ал-Манарга жазган кыскача шархы болуп эсептелет.

3. Кашфу'л-Асрар фи Манари'л-Анвардын: Бул, ал-Мунаввирге салыштырмалуу ал-Манардын кененирээк шархы болуп эсептелет.

4. Шарху'л-Мунтахаб фи Усули'л-Мазхаб: Ахсикесинин фикх методу боюнча кыскача эмгеги болгон ал-Мунтахаб фи Усули'л-Мазхаб аттуу эмгегинин шархы болуп эсептелет.

• Калам илимине байланыштуу болгондор:

1. Умдатул-Акаид: —Кашфуз-зунун‖ ээсинин сөзү менен айтканда, —Абул-Баракаттын калам илиминин жалпы жоболорун жана негизги маселелерин камтыган бул эмгеги, адамдардын жүрөгүндө ыйманды жандуу кармоо үчүн жалгыз жазылган мыкты чыгарма. Автор, Ал Умдага "Итимад" деген шарх жазган. Ошондой эле Шамсуддин Мухаммад ибн Ан-Никсари (өл. Х. 901), Жалалиддин Махмуд ибн Ахмед ал-Коневи (өл. Х. 770) аз - Зубда деген ат менен, Шамсуддин Мухаммед ибн Юсуф аль- Коневи (өл. Х. 788.), Исмаил ибн Судакин Абу Тахир Ал-Малаки ан-Нури (өл. Х. 84), Ахмед ибн Огуз Данишманд ал- Акшахри ал-Ханефи (8-кылым) болсо, жогорудагы чыгармага —ал-Интикад фи Шархи Умдатил-Ытимад‖ деген ат менен шарх жазган. Абул-Баракат бул эмгегин Нажмиддин Умар ан-Насафинин (0,537 с.) ал-Акаид деп аталган чыгармасына окшош стилде, бирок андан да кененирээк көлөмдүү чыгарма кылып жазган.Чыгарма медресе студенттери үчүн, калам илимине кириш деңгээлинде кыскача изилдөө болуп саналат. Бирок Насафинин чыгармасынчалык деңгээлде белгилүү боло алган эмес. Эмгекте, калам илимине тагыраагы теологиялык маселелерге токтолуп жатканда, алгач матуридия мазхабынын көз карашы кыска жана так баяндалып, андан соң ага каршы агымдардын көз караштары камтылып, бул маселелерге аргументтер менен жооп берилген. Илим маселеси, Алланын барлыгы жана сыпаттары, пайгамбарлык маселеси, пенделердин амалдары, ырыскы, ыйман, самиият жана имамат сыяктуу классикалык теологиялык темаларды камтыган эмгектин тили жөнөкөй жана түшүнүктүү стилде жазылган.

2. Ал Итимад фил-Итикад: Абул-Баракат жазган ал-Умданын шархы болуп эсептелет. Тил жана стили жагынан ийгиликтүү эмгек болгон жана салттуу теологиялык маселелерди толугу менен камтыган эмгек сегиз бөлүктөн, элүү төрт бөлүмдөн турат. Сегиз бөлүмдө айтылган маселелер: теология, пайгамбарлык, васият,

каза жана тагдыр, ыйман, самият жана түрдүү маселелер, имамат маселесин камтыйт. Бул эмгекте автор негизинен АбулМуин Ан-Насафинин (өл. Х. 418) Табсырату'л- Адилле жана Нуреддин АсСабунинин (өл. Х. 580) ал-Кифайасын булак катары колдонгон. Ал, «Аль-Итимад» китебинде Абу'л-Муиндин Ат-Табсырадагысынан айырмаланып, Матуриди менен ашъарийлердин теология түшүнүгүнүн бирибирине жакын келген же өзгөчө жактарын көрсөтүүгө аракет кылган.

3. Шархул-Касидатил-Ламиййа фит-Тавхид: Имамул-Харамейн Мухаммед Ибни Осман ал-Ошинин (өл. 569 х.) Касидетул-Ламия китебинин шархы болуп эсептелет.

Өмүр баянын жана адабият тарыхын жазган жазуучулары, жазуучунун чоңкичине бардыгы болуп жыйырма бир чыгармасын эскеришет. Алардын он экиси жогоруда айтылган. Калгандары болсо, —Фаида Мухимме ли Дафи Кулли Назиле Мулимме, Фадайлу'л-Аъмал, ал- Лаьали'л-Фахира фи улуми'лАхира, ал - Күня фи'л-Фикх, эл- Менафи, Мийаун -Назар, ал- Мустевфа, Шархул-Хидайе жана ал-Вафи Шарху Мухтасари 'л-Мунтаха чыгармалары болуп эсептелет.

АДАБИЯТТАР:

1. https://islamansiklopedisi.org.tr/nesef\i-ebul-berekat

ал Китаб. 2. مدارك م تنسي ان و قائق ح م تأوي ان (ان نس في ت ف سير) Абдуллах ибн Ахмад ан-Насафий. Истанбул, 2018.Дар Тахкик

3. Hediyyetü‘l-ʿârifîn, II, 464.
4. Ramazan Şeşen v.dğr., Fihrisü maẖṭûṭâti Mektebeti Köprülü, İstanbul 1406/1986, I, 264.
5. Ahmet Özel, Hanefi Fıkıh Âlimleri, Ankara 1990, s. 72-73.
6. Muhammed Yazıcı, Ebü‘l-Berekât en-Nesefî, Hayatı, Şahsiyeti ve el-İ_timâd fi‘l-i_tikād Adlı Eseri (yüksek lisans tezi, 1992), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
7. https://islamansiklopedisi.org.tr/menarul-envar
8. https://islamansiklopedisi.org.tr/kenzud-dekaik